

А. В. Дроздова,
канд. наук із соц. комунік.

УДК [070: 821.161.2]: 316.77

Авторське редагування: етика відповідальності та феномен універсальної прагматики

У статті на основі соціально-комунікативного підходу обґрунтовано природу авторських правок як категорії, що наділена феноменом універсальної прагматики; з'ясовано ефективність унесення Олесем Гончаром авторських правок до роману «Собор» (1968) за допомогою проведення психолінгвістичного експерименту.

Ключові слова: авторське редагування, суспільна мотивація, етика відповідальності.

Сукупні характеристики потенційної аудиторії медіаспоживачів сьогодні вивчає чимале коло науковців, одні з яких заперечують наявність свідомих процесів, спрямованих на когнітивне зближення з гіпотетичним читачем, інші ж, навпаки, пропонують різноманітний арсенал способів дослідження реципієнтів, обстоючи необхідність урахування прагматичних аспектів підготовки твору до друку. Авторське редагування як унікальний процес удосконалення тексту й новаторська галузь наукового знання, уперше введена на науковий та інтелектуально-творчий рівні актуальних досліджень галузі соціальних комунікацій професором В. Галич, школа послідовників якої продовжує формувати координати її змістового наповнення, безумовно має відкрити недосліджені лакуни явища діалогічності інформаційно-художніх свідомостей автора та читачів як умови налагодження ефективної комунікації. Цим зумовлюється *актуальність* порушеної теми нашої студії.

Мета статті – віднайти способи соціально-комунікативного спілкування Олеся Гончара з аудиторією читачів, що народжувались у творчій майстерні митця під час саморедагування й були спрямовані на ефективність здійснення комунікативного акту, – реалізується за допомогою вирішення таких завдань:

- обґрунтувати природу авторських правок як складових прагматики конструювання художнього твору;

- з'ясувати ефективність унесення авторських правок до роману «Собор» (1968) за допомогою проведення психолінгвістичного експерименту.

Об'єкт дослідження – інтерпретації реципієнтами авторських правок Олеся Гончара, які були внесені до останньої прижиттєвої редакції роману «Собор». Предметом наукових пошуків

є комунікативні стратегії й тактики авторського редагування, що в сукупності формували професійні засади вдосконалення літературних текстів. Підставою для їх виокремлення стали наукові рефлексії провідного дослідника-гончарознавця В. Галич [1] щодо високого статусу «суспільної мотивації» у здійсненні Олесем Гончаром саморедакторської діяльності.

Над вивченням інтерсуб'єктивних, мовнокомунікативних вимірів людського буття, а також проблемою епіфанії («оприсутнення», «явлення» за Дж. Джойсом) читача в структурі художнього твору працює сьогодні комунікативна філософія й соціальна комунікація, репрезентована працями К.-О. Апеля [2], М. Бубера [2], М. Ріделя [2], які окреслили світоглядні основи процесу спілкування, його етико-гуманістичні та ідейні принципи.

Теоретичні відношення розвитку сучасного редагування та видавничої справи показують, що зростає увага науковців до проблеми завчасної комунікативної характеристики учасників процесу масової комунікації. Зокрема В. Різун говорить про неявну мовну предикацію, яка з'являється в процесі сприймання твору, тобто існує на рівні *читач-твір* і стосується психологічної перцептивної структури твору. Дослідник зауважує, що й на рівні автора неявна предикація може знаходити своє застосування у двох випадках: як спеціально запрограмована автором предикація, розрахована на читача, так і предикація, що виникає побічно під час написання твору [3, 144]. М. Феллер розглядає антропометричні характеристики автора і читача, порушуючи проблему здатності людини сприймати певні структури текстів за ознаками як матеріально представленими, так і такими, що стосуються лише сфери мислення [4, 332]. Н. Зелінська, навпаки, вважає, що, «пересічно, зовсім не факт, що кожен автор має достатньо

знань і уяви (а іноді і бажання!) для формування моделі *кількісно представницької* читацької аудиторії» й «лише рідкісний автор знає, як саме впливати на аудиторію» [5, 211].

Представляючи Олесь Гончара-саморедактора, В. Галич наголошує, що процеси вдосконалення власних творів відтворюють не лише еволюцію світоглядних і творчих шукань автора, а й указують на соціальну відповідальність письменника перед аудиторією читачів [1, 796–797].

Урешті-решт, усі моделі читача як універсальної категорії і як органічного елемента авторських і текстуальних стратегій у пошуках науковців, попри всю їхню розмаїтість і розбіжність, усе-таки схематично зводились до такої аксіоми: кожний літературний чи журналістський твір містить у собі образ – індивідуальний або збірний – свого читача, що таким чином робить ефективною художню комунікацію в соціокультурному й медійному дискурсі. Цей висновок дає нам можливість стверджувати, що авторські правки як важлива частина процесу творення й обробки літературного тексту також позначені феноменом універсальної прагматики, що в цілому дозволяє відтворити образ читача, виокремивши персональні методи його вивчення в лабораторії письменника, саморедакторські засоби текстуального комунікування автора й реципієнтів, а також перспективи екзистенційних зустрічей, що мали реальний або духовно-естетичний характер у житті митця. Для виконання цих завдань ми провели психолінгвістичний експеримент, у якому взяли участь 114 студентів Луганського національного університету імені Тараса Шевченка, яким було запропоновано пояснити причини чи доцільність унесення авторських правок до тексту роману «Собор».

Насамперед слід наголосити на дійовій комунікативній позиції Олесь Гончара як письменника, важливою частиною професійного життя якого була активна підтримка міжособистісного взаємозв'язку з реальними читачами, а також посилена автокомунікативність як умова внутрішньої психологічної комфортності. Як свідчить епістолярна спадщина Олесь Гончара, неперервне розгортання міжлюдської, безпосередньої, емоційно-духовної комунікації найчастіше ставало наслідком розвитку в творчості митця актуального співбуття його та читача, позначене розумінням глибокої сутності духовних запитів сучасників. Згідно з М. Бубером діалог як вияв внутрішньоособистісної комунікації є не лише пасивним сприйняттям, покірним розумінням буття іншого: «Діалог є синонімом взаємної творчості, взаємного збагачення людей і конкретизацією, справжнім утіленням інтерсуб'єктивності. У реальному діалозі люди

створять один одного й, водночас, своє спільне життя, не втрачаючи індивідуальності» [2, 116].

Професіоналізм саморедактора з активною громадянською позицією підтверджує й володіння письменником емпіричними методами вивчення соціальної психології й духовності сучасників. Наприклад, у щоденниках митця знаходимо такі спостереження: «А може, й справді виростає нове покоління мужніх, розумних, нездеформованих, тих, що порятують Україну, відкриють для світу нашу духовність» [6, 346–347]; «XX вік втрачає критерії естетичного» [7, 75]; «У суспільстві мовби відбувається подвійний процес. Раз у раз даються ознаки духовний склероз, окостеніння і водночас розвивається гуманістична література, пробивається крізь вапняки догм жива творча думка» [6, 196].

До етичного аспекту процесу комунікації письменник уводить категорію *внутрішнього права звертання до читача*, маючи на увазі високий ступінь суспільної мотивації у привнесенні до буття інших своїх роздумів і досвіду: «Без упевненості в такому праві, – зазначає митець, – не варто брати перо до рук» [8, 263]. В аналогічному контексті філософи-комунікативісти оперують поняттями «етика відповідальності» (К.-О. Апель) й «свобода відповідальності» (М. Рідель), зокрема зазначаючи, що «феноменом і підґрунтям комунікативної свободи є відповідальність: кожна людина може усвідомлювати себе відповідальною і в цьому розумінні вільною» [2, 81], і що «потрібно в кожній людині вбачати учасника потенційної ідеальної спільноти дискурсу, тобто розглядати її як таку, що може мати обов'язок» [2, 54]. Контент-аналіз відповідей студентів, що став складовою проведення психолінгвістичного експерименту, дозволив нам виокремити в структурі 87-х інтерпретацій оцінні фрагменти, в яких реципієнти висловили думки про особистісні якості самого письменника і його світоглядні орієнтири як першопричини авторських правок, наприклад: «правка зроблена для того, щоб читач, як і автор, відчув відповідальність за збереження духовних цінностей»; «за допомогою вставки письменник наголошує на тому, що читачі також мають право знати правду історичного процесу»; «автор, мабуть, здогадувався, про що хочуть читати люди, намагався говорити про те, що цікавить більшість з них» тощо. У поясненні причин унесення авторських правок студенти часто спиралися на такі характеристики письменника, як суспільна позиція митця в соціумі (14 %), його морально-етичні якості (47 %) і національна свідомість (39 %).

Можемо зазначити, що ефективність комунікативного самопредставлення була зумовлена

синергійним феноменом творчого життя Олеся Гончара – «модуль особистості» (термін В. Буряка), що сама стає фактом історії в прагненні «підняти духовне єство етносу до такого усвідомлення себе самого, коли поняття совість, суспільна, етнічна совість вимірюється світовими категоріями» [9, 60].

Для перевірки ефективності внесення таких правок у межах психолінгвістичного експерименту респондентам було запропоновано такий приклад редагованого фрагмента з роману «Собор»: «Буде, як там, на Каховському, де пів-України пустили на дно, [→ Великий Луг вирубили весь,] думали, море збудують, а збудували болото!» [10, 486; 11, 508]. На жаль, для більшості студентів назва Великий Луг, наділена історичним контекстом, виявилася незнайомою (96 %), проте її контекстуальна близькість з топонімом Каховське забезпечила в цілому правильну ідентифікацію об'єкта. Так, 71 % респондентів висловили думку, що, ймовірно, це «місцевість поряд з Каховським водосховищем», 14 % визначили його як «лісосмугу поряд з Каховським водоймищем», 9 % – «плавні біля водосховища», 6 % – «низину». Про реальну екологічну проблему, яка стала наслідком затоплення території Великого Лугу в 1955–1956 рр., здогадалася більшість опитуваних (86 %), причому часто в інтерпретаціях назви реципієнти спиралися на семантично-когнітивне поле лексеми *болото* («затоплення», «забруднення», «застій води», «запліснявіння луку», «штучне море-болото»), контекстуально близької до авторської вставки. Так, ідейно-смиислове значення введеної історичної реалії *Великий Луг* розкодовувалось інформантами як:

- *авторське наголошення на екологічній проблемі часу*: «понівечення рідної природи», «перетворення природних об'єктів на болото», «нищення природних місцин», «затоплення унікальних природних куточків країни», «забруднення, доведення природи до стану болота» тощо;

- *наголошення на безвідповідальності керівних структур держави*: «бездумне масштабне комуністичне будівництво», «непродумане знищення лісового масиву», «нехтування наслідками на догоду економічній користі», «безоглядний технічний прогрес» тощо;

- *масштабність національних проблем*: «на болото може перетворитися вся країна», «вирубують ліси всюди: на Закарпатті, у Центральних і Східних регіонах», «затоплення і забруднення природної місцевості набуло глобальних розмірів».

Прикметно, що інтерпретація авторської вставки для багатьох студентів не завершилася лише окресленням фактичної проблеми: 63 %

опитуваних торкнулися підтексту введеного фрагмента. Зокрема інформанти звернули увагу на складову частину назви *Великий* і на рівні асоціативних значень проінтерпретували її як «значиму місцевість в історії країни», «можливо, пов'язану з козацьким минулим, про яке мова йде в романі», «важливу територію з погляду культурного і духовного розвитку нації» та ін. У поясненні семантичного значення історичної реалії опитувані також спиралися на паратекстуальні зв'язки: порівнювали «висоту» і «цінність» символічних значень заголовка роману й уведеної назви місцевості («Собор» – Великий Луг), проводили паралелі між часовою двоплановістю роману й сучасними напрямками розвитку людства, зокрема роздумували над важливістю збереження національних пам'яток – духовних і природних – в історичному поступі нації, людства.

Знанням і розумінням політичних реалій життя нації позначені інтерпретації респондентів такого текстового фрагмента: «– І ніхто не скаржитися. В Липецьку як випускають жовтий дим – так, кажуть, [→ одразу] купа заяв у міськраду. А в нас звикли, мовчать. [→ Феноменально терпляча нація! Чи просто забула, що можна ж зуби показати, спробувати відстоювати себе?] Ну, тепер [треба думати] [↔ гадаю], діло зрушиться. На понеділок, товаришу студент, нам із проектом на заводі бути» [10, 557; 11, 632]. Ідеологічна вставка («Феноменально терпляча нація! Чи просто забула, що можна ж зуби показати, спробувати відстоювати себе?») посприяла тому, що опитувані помітили безпосередню авторську присутність у художній реальності твору, зазначили комунікативну прагматику висловлювання, але найчастіше (84 %) інформанти вдавалися до національної саморефлексії як своєрідного виду читацької інтерпретації («мабуть, слід подумати, які національні якості є сильними», «йдеться про негативні й позитивні аспекти менталітету», «гадаю, нам треба шукати прикладів свідомої поведінки в минулому», «ми здатні відстояти себе, показати свою самобутність»).

Таким чином, результати психолінгвістичного експерименту довели усвідомлене й суспільно мотивоване використання митцем редакторських технік, які допомагали оприсутнити в структурі художніх текстів сучасну дійсність і, таким чином, відкрити авансцену для читача як співучасника текстуального дійства. Активна громадсько-політична й професійна позиція Олеся Гончара, посилена автокомунікативність, використання митцем у процесі художньої творчості емпіричних соціологічних методів, а також індивідуально відпрацьовані авторські текстуальні стратегії були спрямовані на враху-

вання світоглядних характеристик, онтологічно філософських форм мислення й світовідчуття сучасників, суспільно-історичних і соціокультурних реалій національного життя, імпліцитно формували особистісно-психологічний образ автора, надавали вагому інтелектуальну та естетичну насиченість, виховний потенціал правам комунікативно-прагматичного змісту.

1. *Галич В. М.* Олесь Гончар – журналіст, публіцист, редактор: еволюція творчої майстерності : монографія / В. М. Галич. – К. : Наук. думка, 2004. – 816 с.

2. *Ситниченко Л. А.* Першоджерела комунікативної філософії / Л. А. Ситниченко. – К. : Либідь, 1996. – 176 с.

3. *Різун В. В.* Літературне редагування : підручник / В. В. Різун. – К. : Либідь, 1996. – 240 с.

4. *Феллер М.* Мовна і мовленнєва картини світу, антропометричні характеристики автора і читачів і процес літературної обробки тексту // *Стиль і текст.* – 2000. – Вип. 1. – С. 45–49.

5. *Зелінська Н.* Видавнича справа в системі сучасних соціальних комунікацій // *Соціальні комуніка-*

ції сучасного світу : наук.-теорет. зб. ; [голов. ред. О. М. Холод]. – 2009. – С. 210–212.

6. *Гончар О. Т.* Щоденники : у 3-х т. ; [упоряд., підгот. текстів, іл. матер. та передм. В. Д. Гончар ; худож. оформ. М. С. Пшінки]. – К. : Веселка, 2003. – Т. 2. – 1968–1983. – 607 с. : іл.

7. *Гончар О. Т.* Щоденники : у 3 т. ; [упоряд., підгот. текстів, іл. матер. та передм. В. Д. Гончар ; худож. оформ. М. С. Пшінки]. – К. : Веселка, 2004. – Т. 3. – 1984–1995. – 606 с. : іл.

8. *Гончар О.* Чим живемо. На шляхах до українського Відродження / О. Гончар. – К. : Рад. письм., 1991. – 382 с.

9. *Буряк В. Д.* Гончар – астральне призначення чи просто феномен долі? / В. Д. Буряк // *Всеукр. Гончарівські читання : матер. Всеукраїнських читань*, 16 квіт. 2003 р. – Д. : НГУ, 2004. – С. 54–60.

10. *Гончар О. Т.* Циклон. Тронка. Собор : романи / О. Т. Гончар. – К. : Рад. шк., 1990. – 592 с.

11. *Гончар О. Т.* Тронка. Собор : романи / О. Гончар ; [передм. А. Г. Погрібного]. – К. : Дніпро, 1992. – 688 с. – (Б-ка укр. класики «Дніпро»).

Подано до редакції 17. 09. 2013 р.

Drozdova Alyona. Author editing: ethics of responsibility and phenomena of unique pragmatics.

In the article on the basis of social communicative approach the nature of author's corrections is substantiated as a category which contains the phenomenon of unique pragmatics; the efficiency of Oles Gonchar's corrections in the novel «The Cathedral» («Sobor», 1968) is disclosed with the help of psycholinguistic experiment.

Keywords: authors editing, public motivation, ethics of responsibility.

Дроздова А. В. Авторское редактирование: этика ответственности и феномен универсальности прагматики.

В статье на основе социально-коммуникативного подхода представлена природа авторских правок как категория, которая содержит феномен универсальной прагматики; раскрывается эффективность внесения Олесем Гончаром авторских правок в текст романа «Собор» (1968) с помощью проведения психолингвистического эксперимента.

Ключевые слова: авторское редактирование, общественная мотивация, этика ответственности.